

law in the context of such a constitutional principle as the prohibition of propaganda of war and other enmity, contrasting the practice of totalitarian states with the democratic principles of administration of the information area. The lack of studies of constitutional and legal aspects of propaganda as a type of information activity in Ukrainian jurisprudence has been pointed out. A retrospective analysis of the institute of propaganda in the 20th-21st centuries has been carried out.

The author has concluded that the components of the implementation of such information activity as propaganda are: subject (source of propaganda) and object, which has, for its part, two varieties - a) to whom propaganda is directed (consumer and victim of propaganda) and b) against whom the propaganda is directed (a notoriously demonized victim of propaganda).

Abuse of the constitutional right to information and freedom of the mass media always turns into a gradual building of propaganda, which aims, through the manipulation of public opinion, on the one hand, to make certain hostile, hateful images and narratives, on the other hand, requires the above-mentioned object (b) taking counter-propaganda measures, but with the availability of appropriate resources. Propaganda is an integral part of preparing and conducting wars, including information wars as an element of modern hybrid wars. The most eloquent example of the struggle for modern mass consciousness with the involvement of international actors was the Russian military aggression against Ukraine.

The subject of further publications should be? As the author believes, the problems of the legal conceptualization of propaganda and populism in the context of countering information wars, especially using the achievements of the current stage of the information revolution – cyberspace and social networks

Keywords: right to information, media freedom, propaganda, abuse, manipulation, war.

УДК 342.749+343.322

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-264-268

Ігор СЕРДЮК[®]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОЛАБОРАНТІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Актуалізовано проблему конституційно-правової відповідальності колаборантів, теоретичне осмислення якої є необхідною передумовою вдосконалення національного конституційного законодавства, а також практичної реалізації його норм суб'єктами правозастосування, наділеними юрисдикційними повноваженнями.

Ключові слова: Конституція України, національне конституційне законодавство, юридична відповідальність, конституційно-правова відповідальність, конституційно-правова відповідальність колаборантів, кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність,

Постановка проблеми. Під проблемою в науці розуміють усвідомлення недостатності наявних знань, необхідних для вирішення теоретичних і практичних завдань. Саме такою є гносеологічна ситуація, що склалася в доктрині конституційного права у зв'язку з відсутністю досліджень, присвячених конституційно-правовій відповідальності громадян України, чії протиправні дії кваліфікуються як колабораційна діяльність.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Поняття конституційно-правової відповідальності, її суб'єкти, риси та санкції охоронних норм, що застосовуються уповноваженими юрисдикційними органами як вияв цього виду юридичної відповідальності, є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах наукових монографій, дисертацій, статей, підручників і навчальних посібників з теорії держави і права та конституційного права.

Вагомий внесок у розробку окреслених вище питань зробили такі вітчизняні фахівці, як Ю. Барабаш і Є. Ткаченко [1], В. Боняк [2], В. Кравченко [4], Л. Наливайко [6], В. Погорілко і В. Федоренко [7], Л. Сердюк [5], С. Совгіря та Н. Шукліна [10],

© І. Сердюк, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3655-721X>

iserdiuk@ukr.net

Ю. Годика [11], О. Фрицький [12] та ін.

Водночас, проблема конституційно-правової відповідальності громадян України, які пішли на співпрацю з окупаційним режимом, не була предметом самостійного дослідження.

Мета статті – актуалізування проблеми конституційно-правової відповідальності колаборантів, теоретичне осмислення якої є необхідною передумовою вдосконалення національного конституційного законодавства, а також практичного застосування його норм суб'єктами правозастосування, наділеними юрисдикційними повноваженнями.

Для досягнення задекларованої мети скористаємося пізнавальними можливостями герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволять розкрити зміст приписів чинного національного законодавства, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена предметом дослідження, його завданнями та творчим задумом автора.

Зважаючи на наявний у сучасній теорії права плюралізм підходів до визначення поняття юридична відповідальність, важливе методологічне значення також має і його авторська інтерпретація. Юридична відповідальність, на нашу думку, є здійснюваний у межах правовідносин (переважно правоохоронних) добровільно або за рішенням судового чи іншого юрисдикційного органу та забезпечений державою додатковий юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних цінностей, що йому належали [9].

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX передбачено такі форми суспільно небезпечної та протиправної діяльності:

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України чи публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора;

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах;

7. Добровільне обійняття громадянином України посади в незаконних судових або

правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені чи самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України [8].

Аналіз вищенаведених складів правопорушень, що передбачають кримінальну відповідальність за колабораціонізм, свідчить як про багатоманітність зовнішніх форм прояву такого роду діяльності, так і різноманітність сфер, що їх торкається ця діяльність (інформаційна, управлінська, господарська, освітня, політична, судочинства та правоохорони, військова).

Санкції усіх восьми складів злочинів, закріплених ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» КК України, передбачають застосування до осіб, винних у вчиненні цих протиправних діянь обмежень організаційного характеру – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання на строк від десяти до п'ятнадцяти років [8], що унеможливує вчинення ними аналогічних злочинів у визначений проміжок часу.

Але чи гарантує таке покарання недопущення вчинення засудженими аналогічних дій у майбутньому? Чи достатньою є лише кримінальна відповідальність колаборантів і якою мірою вона демотивує потенційних правопорушників?

Відповідь на це питання залежить від багатьох чинників. До них передусім належить військово-політична ситуація в нашій державі. Якщо Україна у найближчій перспективі здобуде перемогу в цій війні та у повному обсязі відновить свій суверенітет і територіальну цілісність у межах міжнародно-визнаних кордонів 1991 року, а російська федерація, навпаки, зазнає нищівної поразки, що унеможливить проведення агресивної політики проти нашої держави принаймні в середньостроковій перспективі, кримінальне покарання осіб, винних у вчиненні вищезгаданих протиправних діянь, буде достатнім у плані реалізації як профілактичної, так і каральної функцій.

Зовсім іншою має бути реакція владних інститутів на ситуацію, що з 2014 року характеризується поступовим захопленням суверенної території України. Така повзуча анексія території нашої держави здійснюється з використанням двох компонентів: власне військової та політичної, причому саме остання, за задумом керівництва держави-агресорки, має легітимізувати ці процеси в очах світової спільноти. Так, зокрема, відбулося з Українським Кримом, коли у березні 2014 року на території півострову, всупереч Конституції України та нормам міжнародного права, було проведено незаконний референдум. За активної участі місцевих колаборантів аналогічні наміри реалізуються нині агресором щодо територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України. Схожий сценарій планувався і залишається гіпотетично можливим щодо територій інших областей України у разі їх переходу під контроль окупанта.

Потужним запобіжником різним проявам сепаратизму та колабораціонізму поряд із військовими успіхами Збройних Сил України, на нашу думку, має стати конституційно-правова відповідальність колаборантів, причому не як альтернатива кримінальній, а як її доповнення. Така пропозиція не суперечить припису ч. 1 ст. 61 Конституції України, згідно з яким ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [3].

Під конституційно-правовою відповідальністю в доктрині конституційного права розуміють різновид юридичної відповідальності, що являє собою здійснюваний у межах правовідносин добровільно або за рішенням судового чи іншого державного органу та забезпечений державою юридичний обов'язок суб'єкта конституційно-правових відносин зазнати обмежень в основному організаційного характеру, що передбачені санкціями норм конституційного законодавства, як правило, на випадок учинення ним конституційного делікту [5].

В аспекті предмета цього дослідження важливе значення мають дві риси конституційно-правової відповідальності, на яких роблять наголос учені:

1) її суб'єктами є не лише органи публічної влади та їх службові і посадові особи, які наділені державно-владними повноваженнями, але й громадяни держави, котрі не мають таких повноважень. Громадяни Української держави також наділяються конституційною деліктоздатністю, а отже, можуть бути суб'єктами конституційного делікту;

2) несприятливі наслідки для суб'єктів конституційно-правової відповідальності характеризуються в основному обмеженнями організаційного характеру, проте не виключають обмежень особистого характеру. До них, зокрема, можна віднести припинення громадянства України або позбавлення права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України) [3].

Щоправда застосування таких обмежень, як вияв конституційно-правової відповідальності, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону Української держави, а також інших законодавчих актів.

Висновки. Вищевикладені теоретичні положення підтверджують наявність в сучасній правничій науці проблемної ситуації, пов'язаної з недостатністю наявних знань, необхідних для вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із науковим обґрунтуванням необхідності притягнення громадян України, які пішли на співпрацю з окупаційним режимом, не лише до кримінальної, але й до конституційно-правової відповідальності. Розв'язання цієї проблеми збагатить теорію юридичної відповідальності, а також сприятиме вдосконаленню національного конституційного законодавства та практичної реалізації його норм державними органами, наділеними юрисдикційними повноваженнями.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю. Г., Ткаченко С. В. Конституційно-правова відповідальність. *Проблеми правової відповідальності* : монограф. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків : Право, 2014. С. 33-53.
2. Боняк В. О. Конституційно-правова відповідальність та її особливості. *Конституційне право України* : навч. посібник для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. 2-е вид. перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 15-17.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. 512 с.
5. Липачова Л. М. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «конституційно-правова відповідальність». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 118-126.
6. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 16 с.
7. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. Київ : Наукова думка ; Прецедент, 2007. 344 с.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.202. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
9. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття юридична відповідальність. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 30-35.
10. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 632 с.
11. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины : проблемы теории и практики. Харьков : Факт, 2000. 608 с.
12. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підруч. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 512 с.

Надійшла до редакції 09.12.2022

References

1. Barabash, Yu. H., Tkachenko, Ye. V. (2014) *Konstytutsiyno-pravova vidpovidal'nist'* [Constitutional and legal liability]. *Problemy pravovoyi vidpovidal'nosti* : monohraf. ; za red. V. Ya. Tatsiya, A. P. Het'mana, V. I. Borysovoyi. Kharkiv : Pravo, pp. 33-53. [in Ukr.].
2. Boniak, V. O. (2017) *Konstytutsiyno-pravova vidpovidal'nist'* ta yiyi osoblyvosti [Constitutional and legal liability and its features]. *Konstytutsiynе pravo Ukrayiny* : navch. posibnyk dlya pidhot. do ispytu za kredytno-modul'noyu syst. 2-e vyd. pererob. i dop. / V. O. Bonyak, V. A. Zavhorodniy, A. V. Samotuha. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, pp. 15-17. [in Ukr.].
3. *Konstytutsiya Ukrayiny* [Constitution of Ukraine] : pryynyata na p'yatyy sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukr.].
4. Kravchenko, V. V. (2004) *Konstytutsiynе pravo Ukrayiny* [Constitutional law of Ukraine] : navch. posibnyk. Kyiv : Atika, 512 p. [in Ukr.].

5. Lypachova, L. M. (2010) Metodolohichnyy analiz suchasnykh interpretatsiy ponyattya «konstytutsiyno-pravova vidpovidal'nist'» [Methodological analysis of modern interpretations of the concept of "constitutional legal liability"]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnykh sprav*. № 3, pp. 118-126. [in Ukr.].
6. Nalyvayko, L. R. (2000) Konstytutsiyno-pravova vidpovidal'nist': pytannya teorii ta praktyky [Constitutional and legal responsibility: issues of theory and practice] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 16 p. [in Ukr.].
7. Pohorilko, V. F., Fedorenko, V. L. (2007) Konstytutsiyno pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine] : pidruch. Kyiv : Naukova dumka ; Prezydent, 344 p. [in Ukr.].
8. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennya kryminal'noyi vidpovidal'nosti za kolaboratsiynu diyal'nist' [On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the establishment of criminal liability for collaborative activity] : Zakon Ukrainy vid 03.03.202. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>. [in Ukr.].
9. Serdyuk, I. A. (2011) Metodolohichnyy analiz suchasnykh interpretatsiy ponyattya yurydychna vidpovidal'nist' [Methodological analysis of modern interpretations of the concept of legal liability]. *Byuleten' Ministerstva yustytitsiyi Ukrainy*. № 1, pp. 30-35. [in Ukr.].
10. Sovhyrya, O. V., Shuklina, N. H. (2008) Konstytutsiyno pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine] : navch. posibnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 632 p. [in Ukr.].
11. Todyka, Yu. N. (2000) Konstytutsiyno Ukrainy : problemy teorii y praktyky [Constitution of Ukraine: problems of theory and practice]. Khar'kiv : Fakt, 608 p. [in Ukr.].
12. Fryts'kyi, O. F. (2006) Konstytutsiyno pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine] : pidruch. 3-ye vyd., pererob. i dop. Kyiv : Yurinkom Inter, 512 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Ihor Serdiuk. Constitutional and legal liability of collaborators: problem formulation. The purpose of the article is to actualize the problem of constitutional and legal liability of collaborators, the theoretical understanding of which is a necessary prerequisite for the improvement of national constitutional legislation, as well as for the practical implementation of its norms by law enforcement entities endowed with jurisdictional powers.

It has been noted that, in the author's opinion, the constitutional and legal liability of collaborators should become a powerful safeguard against various manifestations of separatism and collaborationism, along with the military successes of the Armed Forces of Ukraine, and not as an alternative to criminal liability, but as its complement. Such a proposal does not contradict the prescription of Part 1 of Art. 61 of the Constitution of Ukraine, according to which no one can be brought twice to the same type of legal responsibility for the same offense.

Adverse consequences for subjects of constitutional and legal responsibility are mainly characterized by limitations of an organizational nature, but do not exclude limitations of a personal nature. These include, in particular, termination of Ukrainian citizenship or deprivation of the right to participate in the management of state affairs, in all-Ukrainian and local referendums, to freely elect and be elected to state and local self-government bodies (Article 38 of the Constitution of Ukraine). Therefore, the application of such restrictions as the manifestation of constitutional and legal responsibility is possible only after making appropriate changes to the Basic Law of the Ukrainian State, as well as other legislative acts.

Keywords: *Constitution of Ukraine, national constitutional legislation, legal liability, constitutional-legal liability, constitutional-legal liability of collaborators, criminal liability for collaborative activity.*